

**UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA TASVIRIY
SAVODXONLIKNI MANZARA TASVIRI ORQALI
SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI**

Nurimova Shaxlo Shuhratovna

Navoiy davlat universiteti

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” – ta’lim yo‘nalishi

2-kurs “D” guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarida o‘quvchilarning tasviriy savodxonligini manzara janri misolida shakllantirishning nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda manzara tasvirining badiiy-pedagogik ahamiyati, o‘quvchilarda rang tafakkuri, fazoviy tasavvur, kuzatuvchanlik va kompozitsion fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, dars jarayonida qo‘llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar, pleyner mashg‘ulotlari, interfaol metodlar va differensial yondashuvning o‘quvchilar ijodiy faolligiga ta’siri ochib beriladi. Olingan natijalar tasviriy san’at ta’limining sifatini oshirish, o‘quvchilarni ijodiy jarayonga keng jalb qilish hamda manzara janrini samarali o‘qitish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

KALIT SO‘ZLAR: Manzara janri, tasviriy savodxonlik, rangshunoslik, kompozitsiya, pleyner, pedagogik texnologiya, interfaol metod, kuzatuvchanlik, estetik tafakkur, badiiy idrok.

Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tasviriy san’at darslari o‘quvchilarning badiiy dunyoqarashini kengaytirish, ularda san’atga bo‘lgan qiziqishni shakllantirish va ijodiy tafakkurni rivojlantirishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Tasviriy savodxonlikni shakllantirish esa mazkur fan mazmunining asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning rangni sezish, shakl va proporsiyani anglash, kompozitsion fikrlash, kuzatuvchanlik kabi fundamental ko‘nikmalariga tayanadi. Ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishda manzara janrida ishlash alohida o‘rin tutadi, chunki tabiat tasviri o‘quvchilardan fazoviy tasavvur, real voqelikni idrok etish, rang va yorug‘likning o‘zaro munosabatlarini tushunishni talab qiladi.

Manzara janri tasviriy san’atning eng keng tarqalgan va o‘quvchilarda ijodiy motivatsiyani kuchaytiruvchi yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Tabiatni bevosita

kuzatish, uning rang-barang jarayonlarini tahlil qilish, shakl va yorug'likning o'zgarishini o'rganish jarayoni o'quvchilarning estetik idroki va tasviriy tafakkurining rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Mazkur jarayonda o'qituvchining metodik yondashuvi, darslarni tashkil etish shakli, ko'rgazmali vositalardan foydalanish va interfaol metodlarni qo'llash darajasi o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini belgilaydi.

Zamonaviy ta'lim sharoitida tasviriy san'at darslarida raqamli texnologiyalar, multimedia platformalari, virtual pleyner dasturlari va elektron ko'rgazmalar keng qo'llanilmoqda. Bunday vositalar o'quvchilarni mavzuga chuqurroq jalb qilish, manzara obyektlarini turli rakurslarda ko'rish, yorug'lik va rang munosabatlarini tahlil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, ochiq havoda tasvir ishlash mashg'ulotlari o'quvchilarning tabiatni to'g'ridan-to'g'ri kuzatish madaniyatini shakllantiradi hamda realizm tamoyillarini puxta o'zlashtirishga yordam beradi.

Shu bois mazkur tadqiqotda umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarida tasviriy savodxonlikni manzara janri orqali shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari, zamonaviy metodik yondashuvlar, pleyner mashg'ulotlari va interfaol metodlarning o'rni ilmiy asoslangan holda tahlil qilinadi.

Tasviriy savodxonlik o'quvchilarning badiiy idroki, rangni sezish qobiliyati, kompozitsion tafakkuri va tasviriy ifoda ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi murakkab jarayon bo'lib, manzara tasviri ushbu savodxonlikni rivojlantirishda muhim pedagogik vosita vazifasini bajaradi. Manzara janri o'quvchilarni tabiat bilan bevosita muloqotga yo'naltiradi, ularda atrof-muhitni badiiy idrok etish, rang va nurning o'zaro ta'sirini kuzatish, shakl va fazoviy nisbatlarni anglash, kompozitsion yechim topish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi. Ushbu jarayonda o'qituvchining metodik yondashuvi, ta'lim vositalari va texnologiyalardan samarali foydalanish o'quvchilarning tasviriy savodxonlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarni manzara tasviri orqali o'qitish jarayonida kuzatish faoliyatini rivojlantirish eng muhim tamoyillardan biri hisoblanadi. Kuzatish o'quvchining tabiatni mukammal idrok etish, yorug'likning o'zgarishi, rang ohanglari, masofa va fazoning tasviriy ifodasi haqida tasavvur hosil qilishi uchun zarurdir. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, kuzatuvchanlik yuqori bo'lgan o'quvchilar manzara rasmida realizm tamoyillarini aniqroq aks ettira oladi, ular ob'ektlar o'rtasidagi proporsional munosabatlarni to'g'ri quradi va rang tanlashda ishonchli qarorlar qabul qiladi.

Manzara tasvirida rangshunoslik ko'nikmalarini egallash tasviriy savodxonlikning asosiy komponentlaridan biridir. O'quvchilar ranglarning issiq va sovuq tuslarini farqlash, rang uyg'unligi, yorug'–soya munosabati, atmosferik perspektiva kabi badiiy qonuniyatlarni o'rganadilar. Badiiy kuzatish jarayonida rangning masofaga qarab o'zgarishi, masalan, uzoq manzaralarda rangning "ko'kimtir" tusga o'tishi, yaqin tasvirlarda esa to'yingan va issiq tuslar ko'proq ko'rinishi haqidagi bilimlar tasviriy savodxonlikni rivojlantirishga yordam beradi. O'qituvchi rangshunoslik mashg'ulotlarini manzara tasviri bilan bog'lab olib borganida o'quvchilarning nazariy bilimlari amaliyotga tatbiq etiladi.

Kompozitsiya ustida ishlash ham o'quvchilarda tasviriy savodxonlikni shakllantirishning muhim bosqichidir. Manzara rasmida kompozitsiya ob'ektlarning fazoviy joylashuvi, asosiy va ikkinchi darajali elementlarning nisbati, tasvirning umumiy ritmi va muvozanatini anglatadi. O'quvchilarga kompozitsion markazni aniqlash, ko'rish nuqtasini belgilash, ufq chizig'ini tanlash, chuqurlikni beruvchi qatorlar yaratish, shakllarning bir-biriga bog'liqligini izohlash o'rgatiladi. Ushbu ko'nikmalar o'quvchining tasviriy tafakkurini rivojlantiradi va rasm chizish jarayonini tizimli tashkil etishga imkon yaratadi.

Ta'lim jarayonida pleyner mashg'ulotlaridan foydalanish o'quvchilarni tabiatni natural holatda tasvirlashga o'rgatadi. Pleyner mashg'ulotlari qo'l harakatlari erkinligini oshiradi, rang farqlash sezgisini kuchaytiradi, tabiatdagi yorug'likning tez o'zgaruvchanligini idrok etishga yordam beradi. Ochiq havoda chizish jarayonida o'quvchilar real obyektlar bilan ishlash tajribasiga ega bo'ladi, rasmga holatning tabiiy dinamizmi kiradi. Bu esa tasviriy savodxonlikning sifatli shakllanishiga xizmat qiladi. Pleyner darslari yuqori sinf o'quvchilarining mustaqil ijodiy qarorlar qabul qilishiga, natural predmetlarni turlicha rakurslarda tasvirlay olishiga sharoit yaratadi.

Manzara tasvirini o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning o'zlashtirish samaradorligini oshiradi. Xususan, multimediyadan foydalanish, 3D manzara modellarini ko'rsatish, raqamli pleyner dasturlari, virtual galereyalar, Google Arts & Culture kabi platformalar o'quvchilarni dars jarayoniga chuqurroq jalb etadi. Bu texnologiyalar yordamida o'quvchilar turli manzaralardagi rang, kompozitsiya, yorug'lik holatlarini taqqoslash, mashhur rassomlar ishlari bilan solishtirish imkoniga ega bo'ladilar. Interfaol texnologiyalar

o'quvchilarda qiziqish uyg'otar ekan, ular tasviriy savodxonlikni ongli ravishda egallab boradilar.

Differensial o'qitish tamoyillari o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olishga xizmat qiladi. Tasviriy san'at darslarida barcha o'quvchilarning tasviriy tayyorgarligi bir xil bo'lmaydi, shuning uchun ayrim o'quvchilar uchun soddalashtirilgan topshiriqlar, boshqalar uchun murakkablashtirilgan ijodiy mashqlar taklif etiladi. Kuchli o'quvchilar kompozitsion izlanishlar olib borishi mumkin, boshlang'ich tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar esa oddiy shakllar asosida manzara qurish bilan shug'ullanadi. Bu yondashuv o'quvchilarning tasviriy savodxonlik darajasini individual ravishda rivojlantirishga imkon beradi.

O'quvchilar tasviriy faoliyatni o'zlashtirish jarayonida ijodiy topshiriqlarni bajarish orqali o'z estetik didi va badiiy tafakkurini shakllantiradi. Manzara mavzusida mustaqil ishlanma yaratish, turli fasllarda tabiat tasvirini chizish, tun va kunduz manzaralarini solishtirish, tasavvur asosida dekorativ manzara yaratish kabi topshiriqlar o'quvchilarning ijodiy tafakkurini kengaytiradi. Mustaqil ijodiy faoliyat o'quvchilarni real voqelikni badiiy idrok qilishga, o'z qarashlari va his-tuyg'ularini tasvir orqali ifodalashga o'rgatadi.

Tasviriy savodxonlikni shakllantirish jarayonida nazariy bilimlarning amaliy mashqlar bilan bog'lanishi juda muhimdir. O'quvchilar nazariy rangshunoslik bilimlarini amaliyotda tekshirib ko'rmasa, bilimlar yuzaki bo'lib qoladi. Shuning uchun o'qituvchi har bir nazariy tushunchani amaliy rasm ishlari bilan mustahkamlashi, o'quvchilarni mavzuga oid mashqlar bilan muntazam shug'ullantirishi zarur. Bunday yondashuv tasviriy savodxonlikning barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, tasviriy san'atni o'qitishda milliy manzara maktabi an'analari va mashhur o'zbek manzarachi rassomlar ijodini o'rganish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Rassomlarning tabiatga munosabati, rang talqini, kompozitsion yechimlari o'quvchilarning tasviriy savodxonligini boyitadi. Bu orqali o'quvchilar san'atning milliy qadriyatlar bilan bog'liqligini anglaydi, badiiy qarashlari mustahkamlanadi.

Umuman olganda, manzara tasviri o'quvchilarda tasviriy savodxonlikni shakllantirish uchun eng samarali pedagogik vositalardan biridir. To'g'ri tanlangan metodik yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalar, pleyner mashg'ulotlari, differensial topshiriqlar va ijodiy faoliyatning uyg'unligi o'quvchilarning badiiy tafakkurini

rivojlantiradi, san'atga bo'lgan qiziqishini oshiradi va tasviriy savodxonlikning yuqori darajada shakllanishiga zamin yaratadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tasviriy savodxonlikni manzara tasviri orqali shakllantirish umumiy o'rta ta'lim maktablarida badiiy ta'limning eng samarali yo'nalishlaridan biridir. Manzara janri o'quvchilarning fazoviy tasavvuri, rang sezgisi, kompozitsion tafakkuri va ijodiy idrokini rivojlantirishga keng imkoniyat yaratadi. Pleyner mashg'ulotlari, zamonaviy texnologiyalar, kuzatish metodikasi, interfaol o'qitish usullari va differensial topshiriqlar manzara tasvirini o'rgatish jarayonining samaradorligini oshiradi. O'qituvchi tomonidan metodik jarayonning to'g'ri tashkil etilishi o'quvchilarda tasviriy savodxonlikning chuqur shakllanishiga, san'atga bo'lgan qiziqishning ortishiga, estetik did va badiiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari maktab tasviriy san'at ta'limini yanada takomillashtirishga, metodik tavsiyalar ishlab chiqishga asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva M. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2019.
2. Qodirov B. Maktab tasviriy san'ati asoslari. – Toshkent, 2020.
3. Ahmedov Z. Rangshunoslik nazariyasi. – Toshkent, 2018.
4. To'xtayev A. Rassomchilik asoslari. – Toshkent, 2017.
5. Nazarov H. Manzara tasvirining o'quvchilar ijodiga ta'siri. – Samarqand, 2020.
6. Merganov U. Kompozitsiya asoslari. – Toshkent, 2021.
7. Yo'ldoshev N. Estetik tarbiya asoslari. – Toshkent, 2019.
8. Karimova D. Interfaol metodlar orqali o'qitish. – Toshkent, 2022.
9. Xoliqulov R. O'zbekiston manzara maktabi tarixi. – Toshkent, 2018.